

Krvav pečat na zadnje poglavje vojne

Pred 70 leti je partizan med pogrebom na pokopališču v Jelšanah ubil župnika Viktorja Perkana

Viktor Perkan se je rodil 16. oktobra 1908 v Trnovem v Ilirski Bistrici. V Škofovih zavodih v Šentvidu nad Ljubljano je obiskoval klasično gimnazijo, nato goriško semenišče, v mašnika je bil posvečen v Gorici leta 1932. Iste leta je odšel na prvo kaplansko službo v Hrušico, zatem pa v Podgrad. Od leta 1935 do 1937 je upravljal župnijo Moščenice, 20. novembra 1937 pa je prišel za župnika v Jelšane. Leta 1939 je postal dekan. Bil je tudi profesor v reškem škofijskem semenišču.

9. maja 1945, ko je bila vojna že končana, ga je med pogrebom na jelšanskem pokopališču ustrelil mlad partizan. Ta nenavadni umor, storjen na javnem mestu, med opravljanjem duhovniške službe in pred očmi več ljudi, je raziskal zgodovinar Ivan Simčič. Iz njegovega besedila o župniji Jelšane, ki je pripravljeno za knjižno izdajo, povzemamo nekaj pričevanj, ki jih je zbral in tako iztrgal pozabi mučeniško smrt jelšanskega župnika in dekana.

UMOR NA POKOPALIŠČU

Župnik Perkan je bil med mladino in odraslimi zelo priljubljen. Odraslim je v času grozot druge svetovne vojne delil slovensko literaturo in s pomočjo brata Danila ustanovil šolanje otrok v slovenskem jeziku.

Prve dni vojne je pri verouku poučeval v slovenskem jeziku, otrokom pa ni dovolil pisati v slovenščini, saj bi lahko bile posledice zanje in njihove družine hude. Kot župnik v Jelšanah je bil uspešen pogajalec z Nemci. Prve dni maja 1944 so šli trije predstavniki Jelšan, župnik Perkan, župan Franc Saftič in poštarica Beto Danjelič, prosit Nemce v Šapjane, naj prizanešajo Jelšanam in jih ne požgejo, kakor so Lipo, Lisac, Sušak, Fabce in deloma Novokračine. V bližnji vasi Lipa so Nemci 30. aprila 1944 požgali 87 hiš, 85 gospodarskih zgradb in šolo ter umorili 280 ljudi. Požigi so bili povračilni ukrepi zaradi neodgovornih »akcij« partizanov. Pogajanje je bilo uspešno. Nad Jelšane se ni zgrnilo veliko gorje, ki so ga doživele druge požgane vasi v okolici. Za to dobro delo so ga »osvoboditelji« kruto poplačali.

Konec aprila in v začetku maja 1945 je na območju med Reko in Ilirsko Bistrico smrt kosila na veliko. Tu je prišlo do velikih spopadov med umikajočo se nemško vojsko in dobro oboroženimi partizani. Od takrat je širše območje Ilirske Bistrice posejano z nezaznamovanimi »grobovi« in »grobišči« takrat ubitih nemških vojakov.

Na tisti žalosten dan, 9. maja 1945, je imel župnik Perkan na pokopališču v Jelšanah več pogrebov. Že v jutranjih urah sta dva človeka iskala župnika v župnišču. Ker ga nista dobila, sta zahtevala razne podatke o dekanu, zanimalo ju je predvsem, kaj bo delal ta dan.

Viktor Perkan

Dva pogreba sta bila iz Dolenj. Pokopana sta bila dva brata, starejša moža: Ješevkin in Jernejčinov. Prejšnje dni sta bila pred Ješevkino hišo v Dolenjah, ko so začeli partizani napadati vas. Iz Sušnja so z minometi obstreljevali Nemce okoli vasi. Ena granata je padla na njihovo dvorišče in oba ubila. Po tem pogrebu je šel župnik k partizanskemu grobu. Pokopali so več partizanov, ki so bili tiste dni ubiti v spopadu za Jelšane. Ura je bila okrog šeste zvečer, spremljal ga je vaški župan Štemberger, ki je opozoril župnika, da neki vojak z zidu pokopališča meri v njihovo smer. Ko je župnik Perkan stal pri odprtem grobu, ob njem pa tudi drugi pogrebci, je počil strel. Župnik se je zgrudil in obležal mrtev. Strel je bil natančen. Nastal je preplah. Eni so bežali, drugi pa so poskušali pomagati župniku. Nedaleč stran je bil strelec (morilec) v partizanski uniformi.

UMOR »PO UKAZU«

Ljudi se je polastila groza. Duhovnika so jim ubili! Zakaj? Rešil jih je pred Nemci. Zakaj takšno dejanje? Strašna novica se je hitro razširila po vasi. Ljudje so onemeli. Zbralo se je nekaj mož iz vasi, ki so s pomočjo partizanov odnesli mrtvega župnika v župnišče. Sestri Milki je prihitel naproti župan in ves razburjen govoril: »Župnika so ranili, župnika so ubili.« Pokojnika so prinesli v hodnik župnišča in ga položili na tla, zadet je bil v glavo. Sestra je s težavo uredila brata, ki je bil ves v krvi, z izbitim zobovjem in izmalicnim obrazom. Pozneje so ga položili v sosednjo sobo na

mrliški oder. Ljudje so prihajali kropit svojega duhovnika in jokali. V naslednjih dneh so ga pokopali med njegovimi predniki na trnovskem pokopališču. Za pogrebom so šle samo sestre iz trnovskega samostana in ožje sorodstvo. Kot je povedala sestra Avgusta v samostanu notredamk v Trnovem junija 2006 avtorju zapisa, je bil strah prevelik, da bi se pogreba udeležili drugi. Hvaležni župljani so mu na mestu, kjer ga je umorila partizanska krogla, postavili spomenik.

Pripadniki t. i. prekomorskih partizanov, ki so bili vseh jugoslovanskih narodnosti (največ je bilo Hrvatov, Hercegovcev in slovenskih Primorcev), so na pokopališču prijeli strelca in ga med suvanjem in zmerjanjem spraševali: »Zašto si ubio popa?« Kot je povedala Perkanova sestra Milka na Reki leta 2004, je bil odgovor zelo kratek in v vojaškem izrazoslovju nedvoumen: »Po naređenju.«

Partizanska komanda je dala morilca prijati, ampak to je bila samo farsa. Vodili so ga po vasi in nagovarjali ljudi: »Povejte, kakšno kazen naj izvršimo nad njim? Naj ga ustrelimo ali obesimo?« Ljudje pa so se umikali v hiše in molčali. Prav dobro so že spoznali in okusili poštenost nove oblasti. »Od kod je ta, kdo je človek, ki je ubil gospoda?« so se spraševali. Ljudje so začeli med seboj govoriti: »Ni šel ta človek ubit gospoda sam od sebe. Komando so mu dali tisti, ki so videli v Viktorju sovražnika.«

OPRAVIČEVANJE UMORA

Na dan umora svojega brata je bil brat Danilo odsoten iz župnije, šele pozno zvečer se je vrnil iz Trnovega, kjer se je mudil pri svojih domačih. V težkem trenutku svojega poslanstva je v župnijsko kroniko zapisal: »Izvršil se je torej na pokopališču v Jelšanah zavraten umor župnika, ko je opravljal svojo duhovniško službo in mrtve pokopal. Dejanje, ki ga ni podobnega v celi zgodovini starodavne jelšanske fare, dejanje, ki postavlja krvav pečat na zadnje poglavje druge svetovne vojne. Ko so morilca prijeli, je zatrjeval, da je bil prisiljen, da je moral to napraviti, in da je to dejanje izvršil kot komunist.«

Ivan Simčič pri raziskovanju umora ni našel nobenih podatkov oz. dokumentov, iz katerih bi bilo razvidno, da se je proti morilcu vodil sodni postopek. Po zločinu na pokopališču je bil morilec odpeljan na začasno partizansko poveljstvo, ki je bilo v Jelšanah.

Pri raziskovanju ozadja umora mu je ostala posebej v spominu njegova obrazložitev. Nekateri vplivni vaški povojni predstavniki so dogodek drugače interpretirali. Krožilo je nekaj različic, namenjenih v opravičevanja dogodka. Po teh naj bi se dekan kar nekajkrat

slikal z Nemci oz. četniki, ki so se umikali z Reke. Vaški terenci naj bi tem dejanjem pripisali težo izdajstva. Druga različica, ki se je ponavljala v pogovorih z neobremenjenimi prebivalci župnije, je, da je župnik večkrat javno pri mašah kritiziral dogodek, ko so partizani med vojno, 17. marca 1944, neznanu kam odpeljali iz vasi nesrečne Komesarove (Surina) in Martinove (Štunf) ženske, ki so jih nato umorili. Predstavnikom nove komunistične oblasti so bile te kritike trn v peti.

Bistveno drugačen razlog za dogodek na pokopališču je predstavil vaščan, ki je imel po vojni redne stike s predstavniki oblasti in nekdanjimi partizanskimi aktivisti v vasi. Po njegovi pripovedi je bil storilec umora pripadnik slovenskih fantov v t. i. prekomorskih partizanskih enotah. Pri osvobojanju Dalmacije v bližini Knina naj bi imeli zelo hude boje z nemško-ustaškimi enotami. Pri zavzemanju utrdb nad Kninom naj bi izgubil najboljšega prijatelja. Pokončal naj bi ga opat iz utrbe samostana. Po tem dogodku naj bi imel storilec velike težave s samokontrolo ob srečanjih s predstavniki Cerkve. Tako naj bi bil dogodek v Jelšanah posledica psihičnih težav, ki jih je imel storilec.

PRILJUBLJEN MED VERNIKI

Toda besede, ki jih je Ivan Simčič slišal iz pogovora z ljudmi, ki redno obiskujejo cerkev, so bile drugačne. Župnik Perkan in njegov brat Danilo sta bila zelo priznana in priljubljena med verniki. Ustanovila sta šolo in vrtec za otroke in poučevala, nabavljala in delila sta slovenske knjige. Župnik Perkan pa si je pridobil naklonjenost z uspešnim pogajanjem pri Nemcih.

Vse je želel raziskati še s strani storilčevih potomcev. Po toliko letih so mu prisluhnil in mu odgovarjali na vprašanja. Po njihovem pripovedovanju se je storilec po vojni umaknil v svoj dom, ki mu je prinašal zaslužek za preživljanje. Živel je skupaj z materjo in zelo samotarsko življenje. Če je obiskala domače neznanca oseba, se je umaknil iz hiše. Zaradi tega so ga imeli ljudje za nepristevnega. Potomci so Simčiču razlagali, da so bile te posledice ukaza, ki ga je dobil in izvršil na pokopališču v Jelšanah. Živel je pobožno, vsak petek je imel strogi post, molil je pri jedi, po večerji pa še skupaj s svojim nečakom rožni venec. Za daljši čas se je oddaljil od doma samo takrat, ko jim je grozila poplava. Svoje obiske ob praznikih in rojstnih dnevih je opravljal ponoči, da ga ne bi kdo videl. Pri pogovoru z mlajšim domačinom mu je nekoč v jezi odgovoril: »Kaj sem jaz kriv, naj gredo vprašat njega, ki mi je ukazal streljat na župnika!«

Besedilo in fotografije: IVO ŽAJDELA

Jelšansko pokopališče, zadaj župnijska cerkev

Plošča na jelšanskem pokopališču, kjer so umorili župnika Perkana.

Grob Viktorja Perkana v Ilirski Bistrici.